

ABDULLA QAHHOR ANOR HIKOYASI**Abdinazarova Muxlisa**

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti filologiya va tillarni o'qitish (o'zbek tili)
talim yo'nalishi talabasi

shoxruxbureyev85@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada Abdulla Qahhorning “Anor” hikoyasi IMRAD talablari asosida ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda hikoyaning g'oyaviy-badiiy mazmuni, ijtimoiy muhit tasviri, qahramonlar ruhiyati, kambag'allikning inson sha'ni va oilaviy munosabatlarga ta'siri, shuningdek, yozuvchining psixologik realizm yaratish mahorati o'rganiladi. “Anor” hikoyasi kichik hajmli bo'lsa-da, unda ijtimoiy tengsizlik, moddiy ehtiyoj, inson g'ururi, oilaviy iztirob va ma'naviy bosim nihoyatda siqiq, ammo ta'sirchan shaklda ifodalangan. Maqolada tarixiy-adabiy, sotsiologik, psixologik va badiiy tahlil metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Abdulla Qahhor hikoyada oddiy bir oilaviy voqea orqali butun bir davrning ijtimoiy haqiqatini ochib beradi. Anor obrazi asarda faqat meva emas, balki orzu, ehtiyoj, tengsizlik, armon va inson sha'nining ramziy ifodasiga aylanadi. Turobjon va uning xotini o'rtasidagi ziddiyat aslida shaxsiy xarakter to'qnashuvi emas, balki qashshoqlik sharoitida ezilgan inson ruhiyatining fojiali ko'rinishidir.

Kalit so'zlar: Abdulla Qahhor, “Anor”, hikoya, realizm, psixologik tahlil, ijtimoiy tengsizlik, kambag'allik, Turobjon, anor ramzi, o'zbek adabiyoti.

Kirish. Abdulla Qahhor XX asr o'zbek adabiyotida hikoya janrini yuksak badiiy darajaga olib chiqqan ijodkorlardan biridir. Uning hikoyalarida hayotning tashqi voqealari emas, balki shu voqealar ortida yashiringan ijtimoiy ziddiyatlar, inson ruhiyatidagi og'riqli kechinmalar va jamiyat muammolari chuqur tasvirlanadi. Qahhor hikoyalarining asosiy kuchi ortiqcha tasvir, cho'zilgan bayon yoki sun'iy drammatizm da emas, balki aniq detal, ixcham kompozitsiya, keskin hayotiy vaziyat va kuchli psixologik ta'sirdadir.

“Anor” hikoyasi yozuvchining eng ta'sirchan asarlaridan biri hisoblanadi. Hikoya hajman kichik bo'lsa-da, unda katta ijtimoiy mazmun jamlangan. Asarda Turobjon va uning xotini o'rtasidagi oddiy ko'ringan oilaviy holat tasvirlanadi. Xotin boshqorong'i bo'lib anor tusaydi, ammo kambag'allik sababli Turobjon bu istakni oddiy yo'l bilan bajara olmaydi. Shu kichik ehtiyoj asta-sekin er-xotin o'rtasidagi ruhiy

ziddiyatga, izzat-nafs to‘qnashuviga, oxir-oqibat insonni og‘ir qarorga olib boruvchi fojiaiy vaziyatga aylanadi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, “Anor” hikoyasi bugungi kunda ham ijtimoiy adabiyot, realistik nasr, inson ruhiyati va kambag‘allik psixologiyasini o‘rganishda muhim manba bo‘la oladi. Hikoyada tasvirlangan qashshoqlik faqat iqtisodiy yetishmovchilik emas. U inson munosabatlarini buzadigan, g‘ururni yaralaydigan, mehrni alamga aylantiradigan, oilaviy iliqlikni ichki zo‘riqishga olib boradigan og‘ir ijtimoiy kuch sifatida ko‘rsatiladi.

Abdulla Qahhorning mahorati shundaki, u katta ijtimoiy muammoni balandparvoz shiorlar yoki ochiq publitsistik bayon orqali emas, balki bir xonadon ichidagi kichik voqea orqali ochadi. Anor istagi oddiy istakdek tuyuladi, ammo hikoya davomida u kambag‘al insonning imkoniyatsizligi, ayolning ezilgan orzusi, erning ojizligi, jamiyatdagi tengsizlik va inson sha‘nining sinovi sifatida ko‘rinadi. Shu sababli “Anor” hikoyasini faqat maishiy voqea tasviri sifatida talqin qilish yetarli emas. Asar ijtimoiy, psixologik va ramziy qatlamlarga ega bo‘lgan kuchli realistik hikoyadir.

Ushbu maqolaning maqsadi Abdulla Qahhorning “Anor” hikoyasida ijtimoiy tengsizlik va psixologik realizmning badiiy ifodalanishini tahlil qilishdan iborat. Maqolaning vazifalari hikoyaning g‘oyaviy mazmunini aniqlash, Turobjon va uning xotini obrazlarini psixologik jihatdan tahlil qilish, anor obrazining ramziy vazifasini ochish, kambag‘allikning inson ruhiyati va oilaviy munosabatlarga ta‘sirini ko‘rsatish hamda yozuvchining hikoya yaratish mahoratini baholashdan iborat.

Materiallar va metodlar. Tadqiqot materiali sifatida Abdulla Qahhorning “Anor” hikoyasi tanlandi. Tahlilda hikoyaning syujet qurilishi, obrazlar tizimi, badiiy detal, konflikt, psixologik holat, nutq xususiyatlari va ramziy mazmuni asosiy obyekt sifatida o‘rganildi. Shuningdek, Abdulla Qahhor ijodi, o‘zbek realistik hikoyachiligi, XX asr o‘zbek nasri va badiiy psixologizmga oid ilmiy qarashlardan nazariy asos sifatida foydalanildi.

Tadqiqotda tarixiy-adabiy metod hikoyani yozuvchi ijodi va o‘zbek nasri taraqqiyoti bilan bog‘liq holda o‘rganish imkonini berdi. Sotsiologik yondashuv orqali asarda kambag‘allik, ijtimoiy tengsizlik, moddiy ehtiyoj va turmush sharoitining inson munosabatlariga ta‘siri tahlil qilindi. Psixologik tahlil metodi Turobjon va uning xotini ruhiyatidagi ichki iztirob, alam, g‘urur, o‘zini ojiz his qilish, pushaymonlik va qo‘rquv kabi holatlarni ochishda qo‘llanildi. Struktural-semantik tahlil yordamida anor, asal, jo‘xori, yirtilgan yaktak, qorong‘i hovli, mushak va anorzor tasavvuri kabi badiiy detallar hikoya mazmunidagi o‘rniga qarab izohlandi.

Maqolada hikoya faqat syujet voqealari ketma-ketligi asosida emas, balki ichki konfliktlar tizimi sifatida tahlil qilindi. Bunda asosiy e'tibor tashqi voqeadan ko'ra, voqeaning qahramonlar ruhiyatida qanday aks etishiga qaratildi. Chunki "Anor" hikoyasining badiiy kuchi voqeaning o'zida emas, balki shu voqea orqali yuzaga kelgan ruhiy bosim, ijtimoiy alam va ma'naviy iztirobda namoyon bo'ladi.

Natijalar. Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, "Anor" hikoyasida Abdulla Qahhor kichik syujet orqali katta ijtimoiy haqiqatni ochib beradi. Hikoyaning tashqi voqeasi juda oddiy: boshqorong'i ayol anor istaydi, eri esa kambag'alligi sababli bu istakni bajarishda qiynaladi. Ammo yozuvchi ana shu oddiy holatni shunday badiiy quradiki, u jamiyatdagi tengsizlik, kambag'al oilaning ruhiy ahvoli, erkak g'ururi va ayol iztirobi haqida chuqur xulosalar chiqarishga majbur qiladi.

Hikoyada Turobjon obrazi biryoqlama salbiy qahramon sifatida berilmaydi. U qo'pol gapiradi, xotining dardini darhol tushunmaydi, izzat-nafsi ta'sirida keskin harakat qiladi. Ammo uning harakatlari tagida shunchaki qo'pollik emas, balki iqtisodiy ojizlikdan tug'ilgan ruhiy bosim bor. Turobjon xotining anor istagini bajarolmaydi, chunki uning moddiy imkoniyati bunga yetmaydi. U o'zini er, oila boshlig'i, himoyachi sifatida ojiz sezadi. Ana shu ojizlik uning ichida alam, uyat, g'azab va o'zini oqlash ehtiyojini kuchaytiradi.

Turobjonning xotiniga nisbatan achchiq gaplari ham aslida uning ichki zaifligini yashirishga urinishidir. U kambag'alligini tan olgisi kelmaydi, chunki bu tan olish uning erkaklik g'ururiga og'ir botadi. Shuning uchun u ayolning oddiy istagini ortiqcha talab sifatida qabul qiladi. Vaholanki, xotin uchun anor shunchaki meva emas, balki boshqorong'ilik holatidagi tabiiy ehtiyoj, orzu va mehr kutish belgisi hisoblanadi. Shu nuqtada hikoyada oilaviy konflikt yuzaga keladi: ayol mehr va e'tibor istaydi, erkak esa buni moddiy talab va o'ziga qaratilgan ta'na deb tushunadi.

Turobjonning xotini obrazi ham chuqur psixologik asosga ega. U kambag'al oilada yashaydi, og'ir mehnat qiladi, ichki orzularini ochiq ayta olmaydi. Uning anor istagi oddiy havas emas, ruhiy va jismoniy holat bilan bog'liq ehtiyojdir. Ayolning iztirobi shundaki, uning yagona kichik orzusi ham amalga oshmaydi. Hikoyada xotinning ko'z yoshlari, indamasligi, alamli gaplari va pushaymonlik holatlari ayol ruhiyatining ezilganligini ko'rsatadi. U eridan boylik emas, tushunish va mehr kutadi. Ammo qashshoqlik sharoitida bu oddiy mehr ham keskin ziddiyatga aylanadi.

Hikoyadagi anor obrazi asarning asosiy ramziy markazidir. Anor tashqi jihatdan meva, ammo badiiy mazmunda u orzu, to'kinlik, mehr, ayolning tabiiy istagi, kambag'allik oldidagi ojizlik va ijtimoiy tengsizlik ramziga aylanadi. Mullajon qozining bog'i tasavvurida anorlar ko'pligi bilan Turobjon oilasida bitta anorga ham

yetish imkonining yo'qligi o'rtasidagi tafovut asardagi ijtimoiy ziddiyatni kuchaytiradi. Demak, anor boylar uchun oddiy ne'mat bo'lsa, kambag'al oila uchun erishib bo'lmaz armon darajasiga ko'tariladi.

Asalda ham muhim badiiy vazifa bor. Turobjon xotiniga anor o'rniga asal olib keladi va bundan xursand bo'lishini kutadi. Ammo asal xotin istagan narsaning o'rnini bosa olmaydi. Bu detal er va xotin ruhiyati o'rtasidagi nomuvofiqlikni ochadi. Turobjon moddiy jihatdan nimadir topib kelganini o'zicha yutuq deb biladi, xotin esa unda o'z ehtiyojining tushunilmaganini ko'radi. Asal shu sababli mehr belgisi bo'lish o'rniga ziddiyatni kuchaytiruvchi detalga aylanadi.

Hikoyada yirtilgan yaktak, to'kilgan jo'xori, qoraygan go'ja, oqsoq mushuk kabi detallar ham tasodifiy emas. Ular kambag'al turmushning mayda, ammo og'riqli manzaralarini yaratadi. Ayniqsa, yirtilgan yaktak Turobjonning ruhiy holatini belgilovchi muhim detalga aylanadi. U yangi yaktagining yirtilganidan achinadi, bu achinish esa uning ichki jahli va alamini yanada kuchaytiradi. Demak, Qahhor hikoyada har bir detalni konfliktga xizmat qildiradi.

Asarning finali ham kuchli psixologik ta'sirga ega. Turobjonning bir choyshab anor olib kelishi tashqi tomondan xotinning istagi bajarilgandek tuyuladi. Ammo bu bajarilish quvonch emas, qo'rquv va fojia hissini tug'diradi. Chunki Turobjon bu anorlarni oddiy yo'l bilan olib kelmaganini o'quvchi sezadi. Shu nuqtada hikoyaning asosiy g'oyasi ochiladi: qashshoqlik insonni shunday holatga olib keladiki, oddiy bir meva ham jinoyat, uyat, qo'rquv va iztirob sababiga aylanishi mumkin.

Muhokama. "Anor" hikoyasining asosiy badiiy kuchi uning ixchamligida. Qahhor katta ijtimoiy muammoni keng voqealar, ko'p qahramonlar yoki murakkab tarixiy fon orqali emas, balki bir oilaning bir kechalik ruhiy holati orqali ko'rsatadi. Bu usul yozuvchining realistlik mahoratini namoyon etadi. Chunki haqiqiy realizm faqat hayotni ko'chirish emas, balki hayotning ichki qonuniyatini ochishdir. "Anor"da ham yozuvchi kambag'allikni oddiy tasvirlamaydi, balki uning inson qalbi, oilaviy munosabat va axloqiy tanlovga qanday ta'sir qilishini ko'rsatadi.

Hikoyadagi konfliktni faqat er-xotin janjali sifatida tushunish xato bo'ladi. Bu konfliktning ildizi chuqurroq. Turobjon va uning xotini bir-biriga dushman emas. Aksincha, ularning har ikkalasi ham bir xil ijtimoiy muhit qurboni. Ular orasidagi ziddiyatni kambag'allik, yetishmovchilik, ezilgan g'urur va tushunilmagan ehtiyoj yuzaga keltiradi. Shu sababli hikoyada aybdorni faqat Turobjon yoki uning xotinidan izlash to'g'ri emas. Asar o'quvchini kengroq ijtimoiy sabablar haqida o'ylashga majbur qiladi.

Turobjonning ruhiyati murakkab. U xotinini yaxshi koʻrmaydigan yoki butunlay beparvo odam emas. U xotinini xursand qilish uchun nimadir olib keladi, ammo uning olib kelgani xotin istagan narsa emas. Shu yerda kambagʻal odamning fojiaiy holati namoyon boʻladi: u mehr koʻrsatmoqchi boʻladi, lekin moddiy imkoniyatsizlik bu mehrni ham alamga aylantiradi. Bu holat Qahhor realizmining eng kuchli tomonlaridan biridir. Yozuvchi qahramonni hukm qilmaydi, balki uni yuzaga keltirgan sharoitni koʻrsatadi.

Xotin obrazida esa ayolning ijtimoiy va ruhiy ezilishi ifodalangan. U boshqorongʻi, yaʼni jismoniy va ruhiy jihatdan nozik holatda. Bunday vaziyatda uning anor istashi tabiiy. Ammo jamiyatdagi qashshoqlik sharoiti bu tabiiy istakni ham “ortiqcha talab”ga aylantiradi. Ayolning alamli gaplari uning erini mensimasligidan emas, balki oʻzining tushunilmaganidan kelib chiqadi. U bir tomondan eriga suyanadi, ikkinchi tomondan aynan shu suyanadigan odami uning dardini anglamaganidan yanada koʻproq eziladi.

Anor ramzi hikoyada kuchli ijtimoiy maʼno kasb etadi. Boylar bogʻida anor serob, kambagʻal xonadonda esa bitta anor ham muammo. Bu qarama-qarshilik orqali Qahhor jamiyatdagi tengsizlikni juda aniq koʻrsatadi. Asarda boylik va kambagʻallik orasidagi tafovut ochiq siyosiy bayon bilan emas, balki badiiy detal orqali beriladi. Bu esa hikoyaning taʼsir kuchini oshiradi. Chunki oʻquvchi qashshoqlik haqida tayyor xulosa eshitmaydi, balki uni qahramonlar ruhiyati orqali his qiladi.

Hikoyadagi “Mullajon qozining bogʻi” tasavvuri ham muhim. Turobjon va uning xotini oʻz uyida anor topa olmaydi, ammo yaqin atrofda anorzorlar, toʻylar, mushaklar, seroblik va dabdaba bor. Ana shu tafovut ijtimoiy adolatsizlikni yanada keskinlashtiradi. Kambagʻal odam ochlik va ehtiyoj ichida yashayotgan bir paytda, boshqa qatlamlar uchun dabdaba oddiy holatga aylangan. Bu manzara hikoyaning tanqidiy realizmga yaqin jihatini kuchaytiradi.

Qahhorning psixologik tasvir mahorati shundaki, u qahramonlarning ichki holatini uzun izohlar bilan emas, qisqa harakatlar, gaplar, tanaffuslar va detallar orqali ochadi. Xotinning indamasligi, Turobjonning jahli, yaktakka achinishi, kosadagi ovqat, xira chiroq, qorongʻi osmon — bularning barchasi ruhiy muhit yaratadi. Hikoyada tashqi voqea kam, ichki bosim kuchli. Shu sababli oʻquvchi voqeani kuzatibgina qolmay, qahramonlar ichidagi siqilishni ham sezadi.

Asarning finali ochiq va ogʻir maʼnoga ega. Turobjon anor olib keladi, lekin bu gʻalaba emas. Aksincha, bu uning ruhiy sinishidir. U xotinining istagini bajargandek koʻrinadi, ammo bu bajarilish uni yanada ogʻir ahvolga soladi. Hikoya oʻquvchida savol qoldiradi: insonni oddiy ehtiyoj uchun ham notoʻgʻri yoʻlga boshlagan kuch

nima? Javob Turobjonning shaxsiy xarakteridagina emas, balki ijtimoiy sharoitda, qashshoqlikda, tengsizlikda va inson sha'nini ezuvchi muhitdadir.

“Anor” hikoyasining tarbiyaviy va ma'naviy ahamiyati ham kuchli. Asar o'quvchini kambag'al insonni yuzaki baholamaslikka, oilaviy ziddiyatlarning tagida ko'pincha chuqur ijtimoiy va ruhiy sabablar yotishini anglashga undaydi. Hikoya mehr, tushunish, sabr, inson sha'ni va ijtimoiy adolat haqida o'ylashga majbur qiladi. Shu jihatdan u faqat o'tgan davr manzarasi emas, balki har qanday jamiyat uchun dolzarb bo'lgan insoniy muammolarni yorituvchi badiiy asardir.

Abdulla Qahhor “Anor”da badiiy ixchamlikning kuchini ko'rsatadi. Hikoyada ortiqcha qahramon, ortiqcha voqea, ortiqcha tasvir yo'q. Har bir detal umumiy mazmunga xizmat qiladi. Bu jihat Qahhor hikoyachiligining asosiy belgilaridan biridir. Uning realizmi quruq tasvir emas, balki hayotning achchiq haqiqatini badiiy aniqlik bilan ko'rsatishdir. “Anor” hikoyasi ana shu jihati bilan o'zbek nasrida ijtimoiy-psixologik hikoyaning yetuk namunasi sifatida baholanishi mumkin.

Xulosa. Abdulla Qahhorning “Anor” hikoyasi o'zbek realistik nasrida kichik hajm orqali katta ijtimoiy va psixologik mazmun yaratishning yorqin namunasi. Asarda boshqorong'i ayolning anor istashi oddiy maishiy voqea sifatida boshlanadi, ammo hikoya davomida bu istak kambag'allik, ijtimoiy tengsizlik, inson g'ururi, mehrga ehtiyoj va ruhiy iztirob ramziga aylanadi. Turobjon va uning xotini o'rtasidagi ziddiyat shaxsiy kelishmovchilik emas, balki qashshoqlik sharoitida inson ruhiyatining ezilishi natijasidir.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, hikoyada anor obrazi markaziy ramziy vazifa bajaradi. U bir vaqtning o'zida orzu, to'kinlik, mehr, ehtiyoj va armonni ifodalaydi. Boylar hayotida oddiy ne'mat bo'lgan anor kambag'al oila uchun erishib bo'lmaz orzuga aylanadi. Shu orqali yozuvchi jamiyatdagi ijtimoiy tafovutni keskin va ta'sirchan ko'rsatadi.

Turobjon obrazi orqali Abdulla Qahhor kambag'allikning erkak g'ururiga, oila boshlig'i sifatidagi mas'uliyat hissiga va insonning axloqiy tanloviga qanday ta'sir qilishini ochadi. Xotin obrazi esa ayolning nozik ruhiy holati, tushunilishga bo'lgan ehtiyoji va ezilgan orzusini ifodalaydi. Hikoyadagi asosiy fojiaaviylik shundaki, qahramonlar bir-birini yomon ko'rgani uchun emas, balki og'ir sharoit ularni bir-biriga qarshi qo'ygani uchun iztirob chekadi.

“Anor” hikoyasi bugungi kunda ham badiiy va ilmiy ahamiyatini yo'qotmagan. Unda inson sha'ni, oilaviy munosabat, ijtimoiy adolat, ehtiyoj va mehr masalalari chuqur yoritilgan. Abdulla Qahhorning badiiy mahorati shundaki, u oddiy hayotiy vaziyatdan katta ijtimoiy umumlashma chiqaradi. Shu sababli “Anor” hikoyasi o'zbek

adabiyotida psixologik realizm va ijtimoiy tanqidning mukammal namunalaridan biri sifatida o'rganilishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qahhor A. Anor. Hikoyalar to'plami. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti.
2. Qahhor A. Asarlar. Besh jildlik. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti.
3. Qahhor A. O'tmishdan ertaklar. Toshkent: Sharq.
4. Normatov U. Abdulla Qahhor mahorati. Toshkent: Fan.
5. Karimov N. XX asr o'zbek adabiyoti taraqqiyoti. Toshkent: Fan.
6. Qo'shjonov M. Abdulla Qahhor ijodida hayot haqiqati va badiiy mahorat. Toshkent: Fan.
7. Mirzayev S. O'zbek adabiyoti tarixi. Toshkent: O'qituvchi.
8. Sulton I. Adabiyot nazariyasi. Toshkent: O'qituvchi.
9. Yo'ldoshev Q. Badiiy tahlil asoslari. Toshkent.
10. To'xliyev B., Karimov B., Usmonova K. Adabiyot. Umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun darslik. Toshkent.
11. Abdulla Qahhor. Anor hikoyasi. Elektron adabiy manba.
12. O'zbek adabiyoti tarixi. Toshkent: Fan.